

باسمه تعالی

مختصری در باره دعای مکارم الاخلاق

این نام در زبان امام سجاد (ع) بیان شده و علاوه بر این، معارف فراوانی در این دعا - که بیان کننده معارف بلند اخلاقی است- بیان شده است. به همین مناسبت آنرا دعایی برای مکارم اخلاق دانسته‌اند.

اهمیت دعای مکارم الاخلاق

این دعا از سوی محققان و دعا پژوهان از گذشته های دور مورد توجه بوده است و علمای بسیاری به تألیف کتاب‌هایی در شرح و تفسیر صحیفه سجادیه به طور کلی و یا به طور اختصاصی بر این دعا مبادرت ورزیده اند. این امر به دو جهت می‌تواند باشد:

- بهره‌مندی از قرآن کریم و احادیث پیامبر(ص) و معصومین؛
- بهره‌مندی از مضامین بلند و ابعاد تربیتی و سیر و سلوکی.

ویژگی دعای مکارم الاخلاق

- تکرار صلوات در ابتدای فرازاها.

درخواست‌ها در این دعا از سیر ایمان و کمال و یقین تا نیکوترین نیت‌ها و عمل‌ها و رسیدن به حالاتی است که بستر سیر وسلوک و نهادینه شدن اوصاف اخلاقی را فراهم کند.

علت تکرار برخی از فرازاها

این دعا با صلوات بر پیامبر و آل ایشان شروع می‌شود. در این دعا، ۲۰ بار صلوات بر محمد(ص) و آل او تکرار شده و در هر قسمت پس از صلوات خواسته ای جدید و مهم بیان شده است . گفته شده، حکمت این تکرار در مرحله نخست، قطعه بندی و تعیین فرازاها است که بخشی از آن گاهی با تعداد ۹ و یا ۸ و یا ۷، مورد خواسته، دسته بندی شده است. در مرحله دیگر کسب انرژی در پی خواسته جدید اما مهم، یعنی دعایی در ضمن دعای دیگر و دعایی بر استجابت دعایی دیگر است.

جهان بینی دعای مکرم

مبنای خواسته‌هایی که در این دعا آمده است، بیانگر نوعی نگرش و به تعبیری نگاه های کلی به این عالم است که بر مبنای تعلیمات اعتقادی شکل می‌گیرد. برخی از این موارد که از جهان بینی دینی ناشی می‌شوند عبارتند از:

- فرض گرفته شده که این جهان هدفمند است و ما در این جهان بیهوده آفریده نشده ایم: **وَ اسْتَفْرَغْ أَيَّامِي فِيمَا خَلَقْتَنِي لَهُ.**
- درخواست اینکه در مال و مقام دیگران با حسرت نگاه نکنند؛ **وَ لَا تَفْتِنِّي بِالنَّظَرِ.**
- مغرورانه نبودن دعا و عبادت: **وَ لَا تُفْسِدْ عِبَادَتِي بِالْعُجْبِ.**
- تلقین این اصل که باید زندگی ما الهی و در مسیر صفات کمالی حضرت حق بشود: **وَ عَمَّرْنِي مَا كَانَ عُمُرِي بِذَلَّةٍ فِي طَاعَتِكَ.**

گونه اجتماعی دعای مکارم

دعاهای اجتماعی دو سویه است . از سویی از فرد به جامعه است و از سوی دیگر از جامعه به فرد . برخلاف دعاهایی که صرفاً به نیایش و مناجات‌های عاشقانه و حداکثر استغفار و طلب قرب و نزدیکی به خداوند و تصفیه قلب می‌پردازد، برخی دعاها هستند که با تکرار و تلقین آنها، به دنبال ایجاد تحول و ایجاد ارزش در جامعه هستند. تقریباً نیمی از فرازهای این دعا نیز به این جنبه مرتبط است. علت توجه ادعیه به جنبه اجتماعی زندگی این است که اسلام دین زندگی است و چون تهذیب نفس و پاک کردن درون باید حقیقت خودش را در بیرون و در ارتباط با انسان‌ها نشان دهد، به همین جهت، هیچ گوشه‌ای از زندگی انسان، از حیات روحی او جدا نیست.^[1]

مضامین دعا

درخواست‌هایی که در این دعا از خداوند شده است، در دو محور اخلاق فردی و اجتماعی می‌گنجد.

محورهای اخلاق فردی

- ایمان کامل: **وَبَلِّغْ بِإِيمَانِي أَكْمَلَ الْإِيمَانِ.**
- بهترین عمل: **و بَعْمَلِي إِلَى أَحْسَنِ الْأَعْمَالِ.**
- تکمیل نیت: **وَأَنْتَهُ بِنِيَّتِي إِلَى أَحْسَنِ النِّيَّاتِ.**
- وسعت رزق: **وَ أَوْسِعْ عَلَيَّ فِي رِزْقِكَ.**
- درخواست طول عمر مشروط: **وَ عَمَّرْنِي مَا كَانَ عُمُرِي بِذَلَّةٍ فِي طَاعَتِكَ، فَإِذَا كَانَ عُمُرِي مَرْتَعًا لِلشَّيْطَانِ فَاقْبِضْنِي إِلَيْكَ قَبْلَ أَنْ يَسْبِقَ مَفْتُكَ إِلَيَّ، أَوْ يَسْتَحْكَمَ غَضَبُكَ عَلَيَّ.**

- اصلاح خصلت ناپسند: اَللّٰهُمَّ لَا تَدْعُ خَصْلَةً تُعَابُ مِنِّيْ اِلَّا اَصْلَحْتَهَا، وَلَا عَائِبَةً اُوْتِبُ بِهَا اِلَّا حَسَنْتَهَا، وَلَا اَكْرَوْمَةً فِيْ نَاقِصَةٍ اِلَّا اَتَمَمْتَهَا.
- درخواست رزق در پیری: وَاجْعَلْ اَوْسَعَ رِزْقِكَ عَلَيَّ اِذَا كَبُرْتُ*
- درخواست لیاقت و گشایش مالی: وَ مَتَّعْنِيْ بِالْاِقْتِصَادِ، وَاجْعَلْنِيْ مِنْ اَهْلِ السَّدَادِ، وَ مِنْ اَدِلَّةِ الرَّشَادِ، وَ مِنْ صَالِحِ الْعِبَادِ، وَارْزُقْنِيْ فَوْزَ الْمَعَادِ، وَ سَلَامَةَ الْمِرْصَادِ.
- درخواست پایان عمر با عفو الهی: اَللّٰهُمَّ اَخْتِمْ بَعْفُوكَ اَجَلِيْ، وَ حَقِّقْ فِيْ رَجَاءِ رَحْمَتِكَ اَمَلِيْ، وَ سَهِّلْ اِلَيَّ بُلُوغَ رِضَاكَ سُبُلِيْ، وَ حَسِّنْ فِيْ جَمِيعِ اَحْوَالِيْ عَمَلِيْ.
- به یاد خدا بودن در تمام مواقع: وَ نَبِّهْنِيْ لِذِكْرِكَ فِيْ اَوْقَاتِ الْغَفْلَةِ.
- درخواست مصونیت از عذاب: وَ قِنِيْ بِرَحْمَتِكَ عَذَابَ النَّارِ.

محورهای اخلاق اجتماعی

- درخواست تبدیل حسد به مودت: وَ مِنْ حَسَدِ اَهْلِ الْبَغْيِ الْمَوْدَةَ.
- ترک عیب جویی از دیگران و عیب زدایی از خود: وَ تَرَكَ التَّعْيِيرِ.
- نفی قدرت طلبی و برتری جویی و تجاوز به حقوق دیگران: وَ لَا اَطْغَيْنَّ وَ مِنْ عِنْدِكَ وَجْدِيْ.
- رعایت ادب اجتماعی و اخلاق عمومی : وَ مَا اُجْرِيْ عَلَيَّ لِسَانِيْ مِنْ لَفْظَةٍ فُحْشٍ اَوْ هُجْرٍ اَوْ شْتَمٍ عَرَضٍ اَوْ شَهَادَةٍ باطِلٍ اَوْ اغْتِيَابٍ مُؤْمِنٍ غَائِبٍ اَوْ سَبِّ حَاضِرٍ وَ مَا اَشْبَهَ ذَلِكَ.
- دوری از اسرافکاری: وَ اَمْنَعْنِيْ مِنَ السَّرْفِ.
- پاسخ خوب در برابر کار بد: وَ سَدِّدْنِيْ لِاَنَّ اَعَارِضَ مَنْ غَشِيَنِيْ بِالنُّصْحِ.
- مسئولیت پذیری و مدیریت درست: وَ سَمِّنِيْ حُسْنَ الْوِلَايَةِ.
- تبدیل دشمنی نزدیکان به دوستی: وَ مِنْ عَدَاوَةِ الْاُدْنَيْنِ الْوِلَايَةَ.
- رفع بدگمانی و بی‌اعتمادی دیگران به خود: وَ مِنْ ظَنِّهِ اَهْلِ الصَّلَاحِ الْبَقَّةَ.
- درخواست رفع خدعه مکاران؛ وَ اُبْدِلْنِيْ مِنْ بَغْضَةِ اَهْلِ الشَّنَآنِ الْمَحَبَّةَ".
- همکاری با دیگران و خدمت به جامعه: وَ مِنْ رَدِّ الْمَلَابِسِيْنَ كَرَمِ الْعِشْرَةِ.
- معاشرت خوب با دیگران و خوش رفتاری: وَ اُجْرِيْ مَنْ هَجَرَنِيْ بِالْبِرِّ.
- توجه به کرامت و حیثیت انسان‌ها؛ وَ اَكْفِنِيْ مَثُوْنَةَ مَعْرَةِ الْعِبَادِ.
- داشتن الگو و اسوه و تعیین جهت گیری در بسط و گسترش عدالت؛ وَ حَلِّبْنِيْ بِحِلْيَةِ الصَّالِحِيْنَ.
- ایجاد آرامش و مبارزه با خشونت؛ وَ اِطْفَاءِ النَّارِ وَ اِصْلَاحِ ذَاتِ الْبَيْنِ.
- اهمیت مسابقه اجتماعی در خوبی‌ها : وَ السَّبْقِ اِلَى الْفَضِيْلَةِ وَ اِيْتَارِ التَّفَضُّلِ.
- نفی ستمگری و ظلم: وَ لَا اَظْلِمَنَّ وَ اَنْتَ الْقَادِرُ عَلَيَّ الْقُبْضِ مِنِّيْ.
- مسئولیت پذیری و مدیریت درست: وَ سَمِّنِيْ حُسْنَ الْوِلَايَةِ.

- درخواست کفایت از عیب جویی مردم؛ و اکفنی موونه معره العباد.
- دفع عوامل ضرر و زیان؛ و ادراً عنی بلطفک.
- ترک احسان نابجا؛ و الافضال علی غیر المستحق.
- درخواست دستی توانا در مقابل ظالم و زبانی گویا در برابر دشمنان: و اجعلنی یداً علی من ظلمنی و لساناً علی من عاندنی.
- بی‌اعتنایی به ثروت مال اندوزان: و لا تفتنی بالنظر.
- سخن گفتن برای هدایت مردم و پیمودن راه برتر: انطقنی بالهدی.
- دوستی مدارا کنندگان به محبت واقعی: و من حب المدارین تصحیح المقه.

شرح های دعای مکارم

- شرافه الأعمال فی شرح دعاء مکارم الأخلاق از الصحیفه السجادیه، نوشته شیخ محمد جواد بن شیخ محمد شوشتری (درگذشت ۱۳۳۵ق).
- شرح دعای مکارم الأخلاق از صحیفه کامله سجادیه از نویسندگانی نامعلوم.
- شرح دعای مکارم الاخلاق محمد تقی فلسفی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، سه جلد، ۱۳۷۰ش.
- مفاهیم اخلاقی از دیدگاه زیباترین روح پرستنده، اکرم حاتمی موسوی، انتشارات کاوش قلم، ۱۳۸۶.
- شرح دعای مکارم الاخلاق، محمد تقی مصباح یزدی.
- نورالافاق: شرح دعای مکارم الاخلاق، اثر شیخ محمدحسین ذوعلم، چ ۲، تهران: رایحه عترت، ۱۳۹۳ش
- علاوه بر شرح های بالا، شروخی که بر تمام دعاهای صحیفه سجادیه نگاشته شده است، را می توان در زمره شرح های این دعا دانست، از جمله:
- دیار عاشقان اثر حسین انصاریان، جلد ۶، صفحه ۱۷۳ تا ۳۵۱.
- شهود و شناخت اثر محمدحسن ممدوحی کرمانشاهی، جلد ۲، صفحه ۲۰۷ (به صورت مختصر).
- شرح صحیفه سجادیه اثر محمد بن سلیمان تنکابنی.
- سلوک جمیل: شرح دعای مکارم الاخلاق صحیفه سجادیه اثر محمد علی انصاری.
- سیری در دعای مکارم الاخلاق امام سجاد اثر فاطمه طاهایی

منابع

- انصاریان، حسین، دیار عاشقان: تفسیر جامع صحیفه سجادیه، چ ۲، تهران: پیام آزادی، ۱۳۷۲ش.
- تنکابنی، محمد بن سلیمان، شرح صحیفه سجادیه، چ ۱، قم: شمس الضحی، ۱۳۸۴ش.

- فلسفی، محمد تقی، شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۰.
- نوری، میرزا حسین. مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث، چاپ اول، ۱۴۰۷ق.
- ممدوحی کرمانشاهی، حسن، شهود و شناخت : ترجمه و شرح صحیفه سجادیه، با مقدمه آیت الله جوادی
آملی، چ ۲، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۵ش.